

Varför driver medier så många drev?

– om den hetsiga jakten och den nödvändiga granskningen

Mia-Marie Hammarlin*

Frågan varför medier driver drev kan besvaras på fler än ett sätt. Ett korrekt och enkelt svar är att journalister driver drev därför att de gör samhällelig nytta. Ett annat sätter fokus på den kultur som journalister verkar inom, där den individuella reporterns moraliska ansvar i drevsammanhang upphör att gälla till förmån för kollektiva krafter. I det följande behandlas svaren, ett och ett.

Om än bristfälligt undersökt är det uppenbart för varje forskare inom detta smala, medievetenskapliga fält, att ett visst beteende kan orsaka en medieskandal – termen jag själv föredrar – i ett land och passera obemärkt förbi i ett annat. Jag vill hävda att Sverige är särdeles intressant att studera om man vill förstå skandaler; varför de uppstår, hur de formerar sig och hur de drabbar. Här tycks tröskeln vara exceptionellt låg,

* Mia-Marie Hammarlin är lektor i medie- och kommunikationsvetenskap och journalistik, Lunds universitet.

särskilt när det rör ekonomiska oegentligheter, men även när det kommer till andra gränsöverskridande beteenden hos offentliga personer. När jag höll en rad föreläsningar om min forskning vid Department of Communication and Journalism vid *University of Kerala*, södra Indien, uppstod förundran. Lärare och studenter frågade gång på gång hur mycket de ekonomiska skandalerna egentligen rörde sig om, för att försäkra sig om att de hade hört rätt. Kunde det verkligen bli en skandal för så lite pengar? Rörde det sig bara om några hundra euro? Är det sant att en minister tvingades kasta in handduken efter att ha underlåtit att betala tv-avgiften? Det enda sättet att rättvist beskriva det indiska politiska klimatet avseende fenomenet skandaler är att folket har drabbats av skandaltrötthet. Affärerna är så omfattande och så vanligt förekommande att nyhetsrapporteringen om dem införlivas i medievardagen på ett sätt som gör att de, trots magnituden, passerar förhållandevis obemärkta. Fenomenet skandal har sakta men säkert devalverats. En farlig utveckling. Medieskandaler skulle kunna ses som ett bevis för att talet om det öppna samhället inte bara handlar om retorik utan faktiskt omsätts i praktik. Det kan exempelvis vara värt att fundera på om de stabila och låga nivåerna av korruption i Sverige hänger samman med journalisters granskning av makthavare. Så här skriver *Brottsförebyggande rådet (Brå)* i en rapport:

Kanske kan det vara på det sättet att olika avslöjanden och skandaler inneburit en ökad medvetenhet om korruption, som i sin tur lett fram till bättre rutiner, att riktlinjer setts över och att kontrollen skärpts. En djärv tanke är att

problemen med korruption kan ha minskat, framförallt i sådana former som är synligare och lättare drar till sig misstankar. (*Brå, rapport 2013:15, s. 8*)

Å ena sidan värdefull granskning av makten som vi som medborgare i ett demokratiskt samhälle på olika sätt drar nytta av, å andra sidan sensationslystnad och karaktärsmord på enskilda politiker och andra offentliga personer som riskerar att sänka allmänhetens förtroende för såväl politiken som journalistiken – medieskandaler är onekligen ett komplext fenomen.

I min bok *I stormens öga* (2015), som snart kommer ut i engelsk översättning, ber jag namnkunniga journalister att reflektera över fenomenet medieskandaler. Ett bestående intryck av intervjuerna är att något alldeles särskilt tycks hända när drevet går, vilket är det begrepp journalisterna själva använder. Ingen förefaller kunna stoppa dess framfart. En enskild journalist kan uppleva drevet som både ociviliserat och obehagligt, men finner ändå begränsade möjligheter att försöka påverka dess riktning eller omfattning. Som om det vore tal om ett naturfenomen. Men i själva verket har detta att göra med den journalistiska kulturen. Att efter ett intensivt drev fälla en så kallad tolvtaggare kan kännas som en seger efter en utdragen tävling, och på något plan är det roligare att vara med i tävlingen än att stå vid sidlinjen och titta på. Känslor av berusning, spänning och beslutsamhet väcks hos många journalister i sådana sammanhang. ”Att få känna både klungans makt och ryckets rus”, som **Göran Rosenberg** skriver i en kritiskt reflekterande text över fenomenet. Energin i drevet springer ur en kombination av olika känslor

och instinkter som samspelar: tävlingsinstinkten som är nyhetskulturens själva kärna, där den som inleder jakten eller kommer först på trofén vid jaktens slut belönas med en guldspade, skräcken att missa en nyhet med stort prestige- och uppmärksamhetsvärde, samhörighetskänslan i den kollegiala gemenskapen där det egna skråets värderingar och ideal förfäktas. Men alltför ivriga deltagare i ett drev förväxlar förr eller senare spåren efter villebrådet med spåren av sig själva. En jakt som kan sluta i tragedi, skriver Rosenberg.

Den personliga skada som drevet kan orsaka är i somliga fall motiverad. En offentlig person med makt ska tåla hård granskning. **Benny Fredriksson** var just en sådan person. Som etablerad chef för *Stadsteatern* i Stockholm, en offentlig verksamhet finansierad med skattemedel, åtnjöt han, med rätta, ett svagare skydd i offentligheten än många andra. Men bakom chefsrollen fanns en människa som, enligt de efterlevande, tog så mycket skada av publiceringarna under #metoo-hösten att han inte längre ville leva. Lite drygt tre månader efter Aftonbladets hårdföra granskning – där Benny Fredriksson omnämndes som en ”oberäknelig diktator” och hans ledarstil kallades för ”skräckvälde” och ”terror” – tog han sitt liv. *PO/PON* klandrade senare tidningen för att ha orsakat Benny Fredriksson oförsvarlig publicitetsskada och för att grovt ha brutit mot god publicistisk sed. Man skriver:

Förutom anklagelserna innehåller publiceringarna ett flertal starkt laddade uttryck samt djupt nedsättande och kränkande omdömen om Benny Fredriksson som det är mycket svårt att försvara sig mot. Till detta kommer att

Aftonbladet har agerat på ett sätt som innebar att Benny Fredriksson inte fick en rimlig möjlighet till bemötande (2019-03-11).

Det svåraste att hantera för skandalernas huvudpersoner, vars erfarenheter jag har undersökt, är när nyhetsrapporteringen alltmer börjar kretsa omkring dem som privatpersoner. Vid en kritisk tidpunkt slår bevakningen över, sakfrågan överges och det är den bristande *karaktären* hos den skandaliserade som sätts i centrum. Då ringer journalister till de gamla föräldrarna, tidigare partners, ja, till och med till barnen, för att hitta stoff till porträttet av en människa som alltmer antagit drag av Belsebub.

Vad historikern **Mattias Hessérus** bland mycket annat upplyser läsaren om i sin avhandling *Rätten till privatlivet. Om moralen bakom omoralen i svensk press* (2017) är att det inte var bättre förr. Eller vad sägs om den behandling som polismannen **Stjerne** och en avliden flicka, båda namngivna, får i skandaltidningen *Fäderneslandet* år 1920. Stjernes sexualitet beskrivs som farlig och abnorm, flickan som offer för hans omåttliga drifter. Detaljer om hur polismannen tvingat flickan, och andra med henne, att ”gratis” ägna sig åt ”onaturligt könsumgänge”, är både hårresande och kittlande. Det hela påminner om medierade skandalers historiska seghet – de är här för att stanna och vi behöver dem – men också om vikten av att vårda det i många avseenden välfungerande medieetiska system som vi har i dag.